

Den Haag als voorbeeldstad

Stadsvernieuwing nieuwe stijl en 'stedelijk beheer'

Den Haag timmert sinds enige tijd landelijk aan de weg met een aantal prestigieuze binnenstadsprojecten. Maar in vakkringen heeft de Hofstad al langer een naam op te houden als het gaat om de stadsvernieuwing in wat minder in het oog lopende buurten. Ze fungeert hierbij zelfs als trendsetter voor een nieuw beleid op dit gebied. In hoeverre dit nieuwe beleid ook werkelijk uitgevoerd kan worden, moet overigens nog blijken. Ook de naoorlogse wijken worden aangepakt en in dit kader is onlangs het 'Woningbouwfestival' van start gegaan. Waarom zijn deze activiteiten in Den Haag ontstaan en waarom juist nu?

FRANK VAN ERKEL *

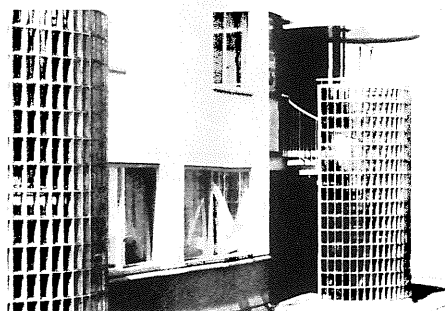
In heel Nederland is men het erover eens dat de stadsvernieuwing op een koerswijziging zit, die deels wordt veroorzaakt door de sterk teruglopende rijkssubsidies en deels door onvrede met de tot nu toe behaalde resultaten. Den Haag heeft dit relatief snel zien aankomen en probeert nu als trendsetter te fungeren voor een nieuw beleid. Wellicht is dit te danken aan het feit dat de stadsvernieuwing in Den Haag veel later op gang is gekomen dan in de andere grote steden (de wet op de remmende voorsprong?).

Onvrede

Het nieuwe stadsvernieuwingbeleid van Den Haag is vooral ontstaan uit onvrede. De woningen zijn weliswaar verbeterd, maar de stadsvernieuwingswijken bevinden zich nog steeds aan de onderkant van de woningmarkt en hebben weinig positieve vestigingsfactoren. De technische kant van de stadsvernieuwing, het 'stenen stapelen', is tot volle bloei gekomen, maar hoe zit het met de sociale kant?

In de stadsvernieuwinggebieden die (vrijwel) klaar zijn kunnen nog steeds grote problemen waargenomen worden. Als belangrijkste oorzaak voor deze problemen, burenruzie, vernielingen, graffiti en meer in het algemeen de degeneratie van de openbare ruimte, wordt in Den Haag het ontbreken van een 'buurtgevoel' genoemd. Dit wordt veroorzaakt doordat de bewoners niet echt de keus hadden om in die wijk te gaan wonen, maar daar juist terecht kwamen door een gebrek aan keuzemogelijkheden.

Den Haag onderkende eerder dan de andere grote gemeenten, dat alleen aandacht voor woning en woonlasten onvoldoende is

Stadsvernieuwing nieuwe stijl in de Katerstraat. Fraaie stedebouw en architectuur, maar ook selectie van bewoners. Foto: Dienst Stadsontwikkeling-Grondzaken, Gemeente 's-Gravenhage

voor een hoge kwaliteit en vroeg zich af, hoe architectuur en overige vormgeving kunnen bijdragen aan een verbetering van het aanzien van de wijk. De manifestatie *Stadsvernieuwing als culturele activiteit*, de aanpak van de Katerstraat en de aanleg van buurt- en wijkparken vormen daarvan de eerste neerslag.

Cultuur

Het nieuwe beleid werd in de loop der tijd steeds duidelijker geformuleerd en is nu geconcentreerd rond enkele, elkaar deels overlappende beleidspunten.

Allereerst moeten de wijken meer kwaliteit krijgen. Het idee hierachter is, dat een wijk door het aanbrengen van 'markante punten' een eigen karakter krijgt, zodat de bewoners zich sterker met hun omgeving verbonden zullen voelen. Men woont niet meer in wijk X, maar bij het kunstwerk van Z. Maar ook de aanleg van parken kan een wijk die extra kwaliteit geven. Hiermee vangt men in Den Haag twee vliegen in één klap, omdat de parkeeroverlast in stadsvernieuwingswijken tegengegaan kan worden door onder het park een parkeergarage aan te leggen.

Vervolgens moet de buurt gezien worden als onderdeel van de stad, waarbij de speci-

fieke eigenschappen benut en uitgebouwd moeten worden. Ook hier wordt de nadruk gelegd op het eigen karakter van de buurt. Dit eigen karakter moet verder benadrukt worden door extra zorg te besteden aan architectuur en stedebouw. Tenslotte probeert men 'cultuur' te gebruiken als samenbindend element in de buurt, bijvoorbeeld door het opzetten van een buurttheater of buurtmuseum.

Selectie

Het is van belang op te merken dat het 'bouwen voor de buurt' in Den Haag wel dege-lijk onderdeel van het beleid zal blijven. Daarnaast is dat nieuwe beleid meer gericht op de woonomgeving dan op de woning zelf, wat gezien de ruimer wordende woningmarkt geen gek idee is. Wel vergt het een grote omschakeling in het voorheen gevoerde beleid. Maar het is ook een enorme uitdaging, waarbij stadsvernieuwing geen routine meer kan zijn, maar veel nieuwe creativiteit vereist.

Bij dit nieuwe beleid kunnen enige kanttekeningen geplaatst worden. Zo wordt 'cultuur als bindend element' als nieuw aspect naar voren gebracht, maar dit kan ook gaan fungeren als legitimatie van het decentraliseren van het stedelijk bestuur. Daarnaast

VISIE

Wat een waterval is in het landschap, is de grote stad in de menselijke samenleving. Bruisend van activiteiten, aandacht eisend, levensvoorwaarden biedend aan een grote soortenrijkdom en bron van energie. Elke vergelijking gaat mank of is gevaarlijk. Dat besef ik. Maar dat beeld van de stad als waterval vind ik zo treffend dat ik het hier toch doe. Op geen betere manier wordt duidelijk dat *stilstand* dodelijk is. Een stad zonder vernieuwing is als een dode waterval. Op z'n hoogst is er nog een cultuurhistorisch monument van te maken.

Toch kan er bij daadwerkelijke vernieuwing in de stad vaak verzet ontstaan. We zien soms merkwaardige allianties van behoudende en progressieve groeperingen zich tegen vernieuwingen verzetten. Progressieven zetten zich dan in voor het behoud van het bestaande, zoals monumenten en stadsgezichten. En conservatieven vragen om overheidsbemoeienis tegen de aantasting van hun buurt door bijvoorbeeld projectontwikkelaars. Nieuwbouw en het toevoegen van nieuwe functies in verouderde en vervallen stadsdelen is voor de stad als geheel van enorm belang. De onvrede die dit vaak oproept is echter ook goed te begrijpen.

Wat dat betreft - en dat heb ik al eerder betoogd - ben ik nogal ontevreden over de kwaliteit van bijvoorbeeld de stadsvernieuwing in Nederland. De stadsvernieuwing - alle bewonersparticipatie ten spijt - laat als een soort witte tornado gelijksoortige nieuwbouw achter. Buurtculturen en -karakteristieken worden afgebroken. En het onderscheid tussen verschillende wijken en buurten, tussen binnenstads- en buitenwijken, maar ook tussen steden onderling vervaagt. Specifieke kenmerken waardoor buurtbewoners zich met de eigen buurt, en stadsbewoners zich met de eigen stad kunnen identificeren, verdwijnen. Ik zie deze ontwikkelingen als één van de oorzaken voor gevoelens van anonimiteit en vervreemding, die op hun beurt weer een belangrijke voedingsbodem vormen voor onveiligheid en vervuiling. Deze ontwikkeling naar karakterloze eenvormigheid treedt niet alleen op in stadsvernieuwingprojecten, maar is in feite een internationaal proces. Ik heb het weleens de ontwikkeling van de 'Coca Cola City' genoemd.

dreigt door het opzetten van specifieke buurtvoorzieningen een sterke versnippering, waardoor die voorzieningen in de huidige tijd gemakkelijk ten prooi kunnen vallen aan bezuinigingen.

Belangrijker is echter de zorg om de financiële aspecten van het uitgestippelde beleid. Den Haag zit momenteel al tegen het plafond voor de stadsvernieuwing. Meer nadruk op de woonomgeving doet niet alleen de kwaliteit van die omgeving stijgen, maar ook de prijs. Een plan waarbij 400 oude woningen gesloopt moeten worden ten behoeve van een park, betekent auto-

Ik denk dat veel *behoudzucht* in de steden voortkomt uit weersin tegen die gelijkvormigheid en niet tegen vernieuwing als zodanig. 'Behoudzucht' is dan wel begrijpelijk, maar zeker niet het juiste antwoord. Want we zien dat géén stadsvernieuwing in de oude wijken en géén stedelijke vernieuwing van verouderde haven- en bedrijfsterrainen (zie bijvoorbeeld Liverpool) leidt tot verpaupering en leegloop van steden.

Wie hart heeft voor de stad, zal zich concentreren op de *kwaliteitsaspecten* van vernieuwingsprojecten. Waar het om gaat is: zoeken en formuleren welke bestaande en nieuwe functies het karakter, het imago van de eigen stad moeten vormen. En vervolgens welke nieuwe specifieke stedeboekkundige en architectonische kwaliteiten daartoe kunnen bijdragen. Wat dat betreft moeten grote steden zoals Amsterdam, Rotterdam en Den Haag zich niet totaal op dezelfde markt richten. Zo is Den Haag bijvoorbeeld geen industrie- of havenstad en moet dat ook niet willen worden. Het karakter, het imago, en de kansen liggen voor deze stad in de sfeer van *groen regerings- en bestuurscentrum aan zee* (Badplaats). Mijn ideaalbeeld is: Verschil-

matisch een aanslag op de betaalbaarheid van de overige woningen. Het basisidee van het bouwen voor de buurt komt dan als volgt op de tocht te staan.

Naoorlogse voorraad

Den Haag zal goed in de gaten moeten houden dat voor minder draagkrachtige mensen in de stad nog ruimte overblijft, zodat ze niet weer vanzelf naar het slechtste deel van de woningvoorraad doorschuiven. Men zal er daadwerkelijk voor moeten zorgen dat alle huishoudens de kans krijgen om aan te geven waar ze willen wonen. Hoe

lende karakters, eigenaardigheden en ontwikkelingspotenties voor de vier grote steden. Deze verscheidenheid is bovendien van essentieel belang voor de functie en het voorzieningenniveau van de Randstad als geheel.

Decennia-lang zijn de maatschappelijke ontwikkelingen en het beleid gericht geweest op de uitholling van de stedelijke functies. Maar juist die verschillende functies, zoals soorten woonmilieus, maar ook op economisch en cultureel terrein, vormen de meest essentiële bestaansvoorwaarde voor de grote stad. De grote stad is niet alleen optelsom maar ook produkt, vermenigvuldiging, van functies. En het produkt is altijd meer dan de som. Een bundeling van functies in de grote stad kan een meerwaarde opleveren. Dat laatste zou naar mijn smaak de drijfveer moeten zijn bij het vernieuwen van buurten en steden. Vernieuwen is meer dan vervangen. De basis voor echte vernieuwing is een positieve en toekomstgerichte kijk op de stedelijke samenleving. Niet zonder meer het verouderde door nieuwbouw binnen de bestaande rooilijnen vervangen, maar structurele vernieuwing, die ruimte biedt voor nieuwe activiteiten en leefstijlen van stadsbewoners. Hoe is het eigenlijk mogelijk dat we honderden miljoenen in de stadsvernieuwing pompen zonder bijvoorbeeld echt structureel het parkeerprobleem en het groengebied in de oude stadswijken op te lossen? En dat we nog hoofdzakelijk standaardwoningen neerzetten, ook in buurten waar vele etnisch-culturele groepen wonen en leven?

Zelf heb ik in Den Haag gemerkt dat er aanvankelijk veel weerstand was tegen de aanleg van wijkparken en het bouwen van bewonersparkeergarages. Maar ook wordt duidelijker dat *structurele ingrepen* (wijkpark Transvaal, Van der Venneparkgarage) en *specifieke benaderingen* (zoals bijvoorbeeld het Siza-woningbouwplan voor etnisch-culturele groepen en het Volksbuurtmuseum-plan in de Schilderswijk) nu juist die meerwaarden gaan vormen waaraan de buurt en de stad behoefte heeft.

De grote steden hebben grote toekomst. De uitdaging is: geen angst maar vertrouwen in de toekomst, geen eenzijdige behoudzucht maar creativiteit; met verbeelding en durf de verschillende specifieke kwaliteiten van de stad versterken. Want alleen méér kwaliteit en functieherstel kan de steden redden.

men dat in het nieuwe beleid wil verwezenlijken wordt niet duidelijk.

Tenslotte kunnen we ons afvragen of morfologische veranderingen wel het belangrijkste zijn als het gaat om het oplossen van structurele maatschappelijke problemen. Daarbij zijn namelijk sociale controle en tijdig ingrijpen in de samenlevingsopbouw de sleutelbegrippen. De vraag is of Den Haag een spreidings- of een concentratiebeleid gaat voeren. Deze politieke keuze wordt in het nieuwe beleid niet expliciet naar voren gebracht, terwijl zo'n keus voor het slagen van de stadsvernieuwing 'nieuwe stijl' van es-

sentieel belang is. De stadsvernieuwing in de Katerstraat is niet alleen zo'n succes door de fraaie stedenbouw en architectuur, maar vooral omdat bij de toewijzing van de woningen een heel ongebruikelijke procedure is toegepast: de bewoners voor het project zijn zorgvuldig geselecteerd en er is niet vastgehouden aan de urgentielijst.

Het staat vast dat bij het huidige 'bouwen voor de buurt' niet gegarandeerd is dat de gereedgekomen stadsvernieuwingswijken nog voldoende woonkwaliteiten zullen bezitten voor toekomstige generaties. Daarnaast verschuift de aandacht steeds meer naar de naoorlogse wijken waar de problemen hand over hand toenemen. Vergrijzing, een dalend voorzieningenniveau en woontechnische gebreken verzeilen in deze toch al 'kleurloze' milieu's vroegtijdig ingrijpen om te voorkomen dat verpaupering optreedt.

Aanpak

Dat heeft er toe geleid dat in Den Haag naast de stadsvernieuwingswijken ook de naoorlogse wijken in het beleidsprogramma 1986-1990 zijn erkend als 'aandachtsgebieden'. Hierdoor moet voorkomen worden dat veel ingrijpendere maatregelen, zoals in de stadsvernieuwing, noodzakelijk worden. Opmerkelijk is dat de gemeente, naast een concrete aanpak van de problemen, voorstelt om iets te doen aan het imago van deze wijken; (te)veel mensen zien ze tenslotte als grootschalige, eentonige woongebieden. Door middel van 'areamarketing' - een variant op 'citymarketing' - moet dit beeld worden bijgesteld.¹ Maar er wordt ook handelend opgetreden: onder de slogan *Aanpak* werpt Den Haag zich op als eerste stad met een geïntegreerd beleid voor de naoorlogse wijken. Het is niet voldoende alleen woningen en woonomgeving te verbeteren, het gaat ook om de leefbaarheid en de samenlevingsopbouw.

Om de aandacht te vestigen op dit relatief nieuwe beleidsterrein wordt het *Woningbouwfestival* georganiseerd met onder andere een woningbouwtenoonstelling. Doel hiervan is een bezinning op het toekomstige beleid ten aanzien van volkshuisvesting en woningvoorraad. Centraal staat daarbij de vraag hoe de naoorlogse voorraad aangepakt moet worden om tot in de 21e eeuw een gewaardeerd deel van de stad te blijven en om ook aan toekomstige generaties goede huisvesting te bieden.

Het Haagse beleid ten aanzien van stadsvernieuwing en aanpak van naoorlogse wijken kan veel andere gemeenten tot voorbeeld zijn. Maar of alle goede ideeën in een tijd van financiële beperkingen ook kunnen worden uitgevoerd, is nog maar de vraag. Het 'bouwen voor de buurt', dat in Den Haag nog steeds onderdeel van het beleid is, kan daardoor in gevaar komen. Zo zal de woningbouwtenoonstelling slechts voor de helft uit woningwetwoningen bestaan; de andere helft is premiekoop en vrije sector. Een teken aan de wand?

* Redactie AGORA

1. Gemeente Den Haag: *Naar een aanpak van de naoorlogse wijken in 's-Gravenhage*. 1987.

Foto: Geert Kalkens

200.000ste woning: een festival

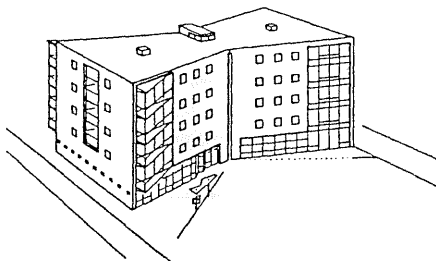
Ergens in 1989 zal de 200.000ste woning van de Haagse woningvoorraad worden opgeleverd. De gemeente ziet hierin een goede gelegenheid om de aandacht te vestigen op de noodzaak van 'stedelijk beheer'. Dit beheer zal zich vooral moeten richten op de naoorlogse wijken en is nodig om te voorkomen dat hier net zoveel problemen ontstaan als in de oude stadsvernieuwingsbuurten.

Hiertoe wordt het *Woningbouwfestival* georganiseerd met manifestaties, prijsvragen en een woningbouwtenoonstelling. Voor dit festival is een terrein gereserveerd langs de Dedemsvaartweg in de naoorlogse wijk Morgenstond. Het bureau OMA van Rem Koolhaas heeft samen met de gemeente voor deze strook inmiddels een stedenbouwkundig plan gemaakt en architecten uit binnen- en buitenland mogen zich hier uitleven op ruim 500 woningen. Het is de bedoeling dat verschillende woningtypen worden gerealiseerd, waarin uiteenlopende opvattingen over architectuur en volkshuisvesting

tut uiting komen. Aannemers en bouwbedrijven leveren een bijdrage door nieuwe materialen en technieken te gebruiken en verder zal worden geëxperimenteerd op het gebied van energiebesparing, flexibiliteit, inrichting van woning en woonomgeving en meer in het algemeen op het gebied van de aanpak van naoorlogse wijken. Er moet al met al een woningbouwtenoonstelling schaal 1:1 ontstaan, zoals de beroemde tentoonstellingen van deze eeuw in onder andere Stuttgart en Berlijn.

Verder zijn er verschillende prijsvragen, niet alleen voor architecten maar ook voor 'gewone Hagenaars'. Hen wordt gevraagd een droomhuis te ontwerpen en de drie winnaars krijgen de kans hun idee ook daadwerkelijk te realiseren. Het festival is 15 februari jl. van start gegaan en loopt door tot in 1990.

Inlichtingen: Woningbouwfestival 200.000ste woning. Dienst Volkshuisvesting, Postbus 400, 2501 CK 's-Gravenhage.

Op 15 februari jl. ging het festival van start. Op die dag werden tevens de eerste elf ontwerpen gepresenteerd, die architecten voor het festivalterrein hebben gemaakt.

